

Nr 146*Utlåtande i anledning av motioner om förbättrade studiemöjligheter för värnpliktiga.*

(1:a avd.)

I de likalydande motionerna I: 559 av herr Ernst Olsson och fröken Pehrsson och II: 650 av herr Elmstedt m. fl. har hemställts att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning och förslag i fråga om värnpliktigas studiemöjligheter innebärande att kurskostnader vid korrespondensstudier och studier anordnade av de fria studieförbunden täcks genom statsbidrag, att samarbete kommer till stånd mellan universiteten och de olika militära förbanden och att universiteten ges möjligheter att bedriva undervisning på kvällstid vid förbanden samt att åtgärder i övrigt vidtages för underlättande av studier och avläggande av prov.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionerna från överbefälhavaren, universitetskanslersämbetet, skolöverstyrelsen och centrala studiehjälpsnämnden. Se bilaga till detta yttrande.

Utskottet. Enligt motionerna är många av de som gör sin första värnpliktstjänstgöring i stort behov av att möjligheter beredes till studier på fritid. Det är därför angeläget att de värnpliktiga ges sådana ekonomiska förmåner att fritidsstudier möjliggörs och att i övrigt sådana anordningar vidtas att studierna och provavläggandet underlättas. Motionärerna anser det också angeläget att alla värnpliktiga oavsett tjänstgöringsort kan beredas samma förmåner.

Utskottet finner det angeläget att studier kan erbjudas som ett meningsfullt alternativ till andra fritidssysselsättningar för de värnpliktiga. I bl. a. detta syfte har anslaget Försvarets personalvård: Fritidsverksamhet m. m. successivt höjts under de senaste budgetåren. Härigenom har i princip de värnpliktiga givits möjlighet att erhålla bidrag med 3/4 av kostnaderna till kurser vid de fria studieförbunden och till kortare korrespondensstudier. Inom försvarets personalvård pågår f. n. arbete med att intensifiera samverkan med såväl universitet, civila skolor som fria bildningsorganisationer för att underlätta de värnpliktigas studier under militärtjänstgöring.

Genom den försöksverksamhet med fem dagars övningsvecka, som avses genomföras under utbildningsåren 1970/71 och 1971/72 samt därav följande koncentration av utbildningstiden, torde möjligheterna till studier under

kvällstid under veckorna komma att minska. Sålunda torde eventuella fritidsstudier i allt större omfattning än tidigare behöva koncentreras till veckohelgerna. Utskottet bedömer därför att de värnpliktigas möjligheter att på kvällstid delta i av universitet anordnad akademisk undervisning vid förbanden blir ytterst begränsade. Vidare torde genom en bättre anpassning av den militära grundutbildningen och de civila studierna till varandra frågan om studiemöjligheter på postgymnasial nivå för värnpliktiga bli av marginellt intresse. Detta problemkomplex är f. n. under utredning av sakkunniga inom försvars- och utbildningsdepartementen.

Enligt vad som framgår av överbefälhavarens yttrande har arméchefen nyligen utfärdat bestämmelser, som ger möjlighet till viss ledighet för att genomgå prov av betydelse för vederbörandes betyg för slutexamen eller fortsatta studier. Härvid utgår även fri resa för den värnpliktige.

Under hänvisning till vad sålunda anförts avstyrks motionerna.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionerna I: 559 och II: 650.

Stockholm den 3 november 1970

På statsutskottets vägnar:

GÖSTA BOHMAN

Närvarande: se under utlåtandet nr 145.

Bilaga

Yttranden över motionerna I: 559 och II: 650

Överbefälhavaren (7.7.1970)

Allmänt

Motionärerna hemställer att studiemöjligheterna för värnpliktiga måtte förbättras genom att bidragen till kurskostnaderna för korrespondenskurser och kurser vid de fria studieförbunden ökas så att bidragen helt täcker utgifterna för de värnpliktiga i detta hänseende. Vidare bör samarbetet mellan universiteten och de militära förbanden utbyggas så att värnpliktiga beredes möjligheter att under kvällstid följa akademisk kvällsundervisning eller att universitetslärare kan ge kvällsundervisning vid förbanden. Slutligen önskar motionärerna åtgärder för att underlätta de värnpliktigas studier vid förbanden och avläggande av prov.

ÖB anser dessa förslag angelägna och framhåller att det främst varit ekonomiska skäl som hindrat att de genomförts redan nu. De har av ÖB framförts vid flera tidigare tillfällen alltsedan nuvarande studiemedelsystem föreslogs och genom senare äskanden i olika sammanhang.

1. Disponibla ekonomiska resurser för värnpliktigas studier

För de värnpliktigas studier utgår såsom delposten Fritidsundervisning under anslaget Fritidsverksamhet m. m.

1968/69	670 000 kr.
1969/70	710 000 kr.
1970/71	735 000 kr.

Detta belopp innefattar även de anmälningavgifter, som värnpliktiga betalar själva för deltagande vid förbanden ordnade kurser. Numera ökar fortlöpande samverkan med de fria studieförbunden, varför anmälningavgifter totalt beräknas ge ca 65 000 kr. årligen. Ovan redovisade höjningar av anslagsposten har endast delvis kunnat kompensera den automatiska prisstegringen om ca 10 % årligen.

2. Principer för bidragsgivningen till värnpliktiga

De av motionärerna givna uppgifterna är i huvudsak riktiga och endast några mindre kompletteringar är nödvändiga. I princip uppgår bidrag till kurser vid de fria studieförbunden — d. v. s. de av skolöverstyrelsen erkända — och till kortare korrespondenskurser med 3/4 av katalogprisen dock högst 40:— resp. 75:— per kurs. Det var från början en rättviseåtgärd för att jämställa dessa studieformer med deltagandet i av förbanden ordnade studiecirklar, för vilka endast utgår en anmälningavgift om 9:— kr.

För de värnpliktiga, f. n. omkring ca 300, som deltar i akademiska studiekurser, finns alternativa möjligheter. De som tjänstgör vid förband på universitetsort kan där kostnadsfritt delta i akademisk undervisning på villkor att de erlagt stadgad kår- eller nationsavgift. För några år sedan medgav

chefen för personalvårdsbyrån att bidrag härför skulle utgå men efter försöksperiodens slut avbröts denna bidragsgivning, då den allmänt betraktades som en orättvis förmån till sådana värnpliktiga som redan åtnjöt privilegiet att tjänstgöra på universitetsort och tog i anspråk medel som kunde användas för annat stöd.

De som inte har denna förmån måste endera betala avsevärda kostnader för resor eller om avståndet var för långt, välja antingen akademiska korrespondenskurser hos Hermods eller anmäla sig till de av studieförbunden eller UKÄ ordnade lokala akademiska kurserna med avgifter upp till 1 000 kr. Det är dessa kategorier av värnpliktiga, som åtnjuter bidrag om upp till 300 kr. och som i första hand har behov av stöd. De som tjänstgör på universitetsorter kan nämligen få i motionen omnämnda reducerade studiemedel om upptill 700—1 200 kr. — även om på sistone kontrollen över studieprestationerna skärpts från studiehjälpsnämndernas sida.

3. *Möjligheter för intensivläsning inför prov och permission för prov*

ÖB instämmer i motionärernas synpunkter om viss möjlighet för intensivläsning före prov och om ledighet för prov. Ifråga om intensivläsning föreligger dock viss risk för missbruk eller men för tjänsten. Ifråga om ledighet före prov hänvisas till av arméchefen nyligen utfärdade bestämmelser i detta hänseende, vilka återfinns i skr Ca 1970.03.13 Utb 1500. Där anföres ur mom. 4.1. följande:

”Med tentamen eller examen enligt ovan avses sådan prövning, som är av betydelse för vederbörandes betyg för slutexamen eller fortsatta studier. Tjänstledighetens längd bestäms av restid till och från tentamensstället, erforderlig nattvila före prövningen samt tentamenstillfället.” Under hänvisning till TjRK 11:25 innebär sådan tentamen även fri resa för den värnpliktige.

4. *Kostnadsökning vid bifall till motionen*

Varje beräkning av de ökade utgifter, som statsmakternas bifall till motionen skulle medföra, måste anföras med reservation för dels det osäkra underlaget och dels svårigheten att uppskatta den stimulans de ökade förmånerna skulle ge de studerande värnpliktiga att deltaga i studier.

En försiktig beräkning av antalet värnpliktiga, som under sin fritid bedriver akademiska studier, ger vid handen att antalet uppgår till ca 300. Därutöver tillkommer ytterligare sådana, som fullgör sin värnplikt på universitetsort och där kan studera men inte på grund av att bidrag inte utgår återfinns i föreliggande statistik. En höjning av bidraget till full kostnadstäckning för kursavgifter med förslagsvis 500 kr. per studerande skulle innebära totalt 150 000 kr. Ytterligare måste ett litteraturbidrag på 200 kr. för varje sådan studerande anses skäligt, vilket skulle höja totalt beloppet till *sammanlagt ca 210 000 kr.*

För annan korrespondensutbildning utgår enligt statistiken för 68/69 ca 50 000 kr. En höjning av kostnaderna till 75 000 kr. bedömes sannolik, vilket innebär en ökning om *ca 25 000 kr.*

Skulle bidragen ge full kostnadstäckning för studier vid de fria studieförbunden, måste ökningen bygga på att enl. statistiken för 68/69 ca 4 000 värnpliktiga deltog i denna verksamhet. F. n. bedöms detta antal öka till minst 6 000 och totala kostnadshöjningen beräknas till *ca 50 000 kr.*

Sammanlagda merkostnaden skulle sålunda för de ökade förmåner, som

motionärerna föreslår, uppgå till grovt räknat 300 000 kr. — om man medräknar de automatiska prisstegringar om ca 10 %, som enl. senaste index och uppgifter våren 1970 från Hermods och de fria studieförbunden kommer att inträffa hösten 1970.

Mot detta måste vägas att — framförallt vid postgymnasiala studier — staten får en klar återbäring genom lägre kostnader i form av statliga studiemedel. Vidare skulle åtgärden ge ökad stimulans för fritidsstudier under värnplikten och säkerligen bidra till avsevärd förkortning av de värnpliktigas studietid efter utryckningen från militärtjänsten.

ÖB vill i detta sammanhang hänvisa till en framställning till kommittén för studiestöd åt vuxna, ingiven 1970.02.04. Vidare hänvisas även till UKÄ skrivelse av 1969.05.30 ang. stödundervisning för värnpliktiga.

Förutsättningen är dock enl. ÖB uppfattning att bidragen till akademiska studier för värnpliktiga utgår ur anslag utanför IV huvudtiteln, eftersom dessa kostnader inte rymms inom krigsmaktens totalram.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill ÖB anföra

att motionärernas förslag om ökade bidrag till de värnpliktigas studier under fritid är angeläget och sammanfaller med vad ÖB tidigare sökt uppnå, att den ökade totalkostnaden med reservation för underlaget för beräkning uppskattas till ca 300 000 kr.,

att större delen av denna insats efterhand kan medföra minskat behov av studiemedel,

att ökade kostnader bör bestridas på det sätt ÖB föreslagit i skrivelse 1970.04.02.

Universitetskanslersämbetet (9.6.1970)

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades 14.11.1969 sakkunniga för att utreda samordningen mellan värnpliktsutbildning och eftergymnasiala studier. Med anledning av de sakkunnigas arbete framförde UKÄ i skrivelse till Kungl. Maj:t 26.11.1969 vissa synpunkter beträffande hur denna samordning borde lösas. UKÄ framhöll i nämnda skrivelse att den militära grundutbildningen bör fullgöras i första hand mellan gymnasial och eftergymnasial utbildning och i andra hand efter den eftergymnasiala grundutbildningen.

Något förslag från de sakkunniga föreligger ännu inte. Därest det visar sig möjligt att förlägga den militära grundutbildningen mellan de gymnasiala och de eftergymnasiala studierna, torde emellertid frågan om studiemöjligheter på eftergymnasial nivå för värnpliktiga under den militära grundutbildningen bli en marginell fråga.

Punkterna 2 och 3 i motionärernas hemställan synes närmast böra behandlas av de ovan nämnda sakkunniga. Vad beträffar punkt 1 kan nämnas att 1968 års studiemedelsutredning enligt tilläggsdirektiv har att behandla de deltidstuderandes problem. Till gruppen deltidstuderande torde de värnpliktiga kunna räknas. Det synes därför lämpligt att på denna punkt avvakta utredningens förslag.

Skolöverstyrelsen (5.6.1970)

I motion nr 650 i Andra kammaren (lika lydande med motion nr 559 i Första kammaren) påtalas behovet av förbättrade studiemöjligheter för värnpliktiga, varvid avses möjligheter till såväl kompletterande universitets- och korrespondensstudier som andra studier vilka kan ge fritiden ett meningsfullt innehåll.

Motionen hävdar att alla värnpliktiga oavsett tjänstgöringsort bör ges sådana ekonomiska förmåner att fritidsstudier möjliggörs och att i övrigt vissa åtgärder bör vidtas för att underlätta studier och avläggande av prov under värnpliktstjänstgöringen.

SÖ finner det synnerligen angeläget att studier kan erbjudas som ett meningsfullt alternativ till andra fritidssysselsättningar för de värnpliktiga. För dem som befinner sig i en utbildningsgång bör värnpliktstiden inte få innebära ett direkt avbrott. De värnpliktiga som annars inte ägnar sig åt studier borde vidare bl. a. genom studieförbundens försorg konfronteras med olika studiealternativ, och studierna skulle sannolikt te sig mera lockande om kostnaderna helt täcktes med statsbidrag.

SÖ finner därför den utredning och de förslag beträffande värnpliktigas studiemöjligheter som utredningen hemställer om vara av hög angelägenhetsgrad.

Centrala studiehjälsnämnden (16.6.1970)

Enligt 7 § studiehjälsreglementet 1964:402 utgår studiebidrag jämte tillägg eller förhöjt studiebidrag endast vid heltidsundervisning omfattande minst åtta veckor, såvitt inte Konungen för visst fall förordnar annorlunda. För den typ av studier som motionärerna avser (fritidsstudier) kan således nämnda former av studiehjälp inte utgå. Studielån har i enstaka fall, då särskilda omständigheter förelegat, beviljats med avpassat belopp för studier i samband med militärtjänstgöring.

Fr. o. m. läsåret 1969/70 tillämpas inte, vad gäller studier vid vuxenskolor, tidigare omnämnda krav på heltidsundervisning, uttryckt såsom heltids schemabunden undervisning, för erhållande av studiehjälp. Som huvudregel gäller enligt CSNs anvisningar i stället, att den studerande, oberoende av antalet undervisningstimmar, skall läsa i samma takt som i ungdomsskolan. Rätt till studiebidrag med tillägg eller förhöjt studiebidrag föreligger för den som bedriver studier för fullständig kompetens i gymnasium, fackskola eller grundskolans högstadium samt den som studerar vissa ämnen, under förutsättning att eleven uppnår att visst poängtal (65 av 100 möjliga) per termin.

Då vuxenundervisning finns anordnad på kvällstid, föreligger alltså teoretisk möjlighet för person som fullgör militärtjänstgöring att samtidigt bedriva studier och för detta erhålla studiehjälp. I praktiken torde det emellertid vara sällsynt, eftersom militärtjänstgöringen genom sin omfattning och karaktär avsevärt minskar möjligheten att bedriva studier annat än på fritid. För att ett "heltidsstudieprogram" skall kunna genomföras fordras regelmässigt en avsevärt större studieinsats.

I fråga om studiemedel till den som fullgör militärtjänstgöring har CSN i cirkulär Sn nr 5/1965 meddelat följande anvisningar.

"I princip bör studiemedel icke beviljas för tid då vederbörande fullgör militärtjänstgöring. Då må efter ingående prövning av det enskilda fallet studiemedel kunna beviljas om synnerliga skäl talar för att militärtjänsten

kan kombineras med studier i påtaglig grad. Bedömningen bör därvid ske mycket restriktivt. Det bör åligga den studerande inte bara att visa att möjligheter till studier föreligger utan även att förete redogörelse för hur han ämnar lägga upp och genomföra studierna. Endast i rena undantagsfall må studiemedel utgå, om inte vederbörande kan bevista kurser eller föreläsningar i avsett ämne. Grunder för utfärdande av studieintyg skall således alltid föreligga.

Den ytterligt stora försiktighet som sålunda bör iakttagas vid prövning av ansökan om studiemedel, för tid varunder vederbörande fullgör militärtjänst, skall även avse storleken av studiemedlen. Med tillämpning av 14 § studiemedelsförordningen skall studiemedelsbeloppet avkortas och avpassas med hänsyn till den tid, som kan tänkas stå vederbörande till buds för studier, och de särskilda kostnader som föranledes av dessa.

Vid beviljande av studiemedel för tid, varunder militärtjänstgöring fullgörs, bör den studerande *alltid* erinras om att en förutsättning för att han i fortsättningen skall kunna erhålla studiemedel är att studierna ger resultat, som kan stå i rimligt förhållande till de beviljade studiemedlen.

För akademiska och liknande studier, vilka ingår såsom ett led i militärutbildningen, får givetvis studiemedel icke i något fall beviljas.”

I de fall studiemedel beviljas för studier jämsides med militärtjänstgöring, fastställs studiemedelsbeloppet regelmässigt till 1/5 av det maximala beloppet för en termin, d. v. s. ett månadsbelopp. Detta är f. n. 840 kr., varav 175 kr. är studiebidrag. Beloppet är avsett att täcka litteraturkostnader, inskrivnings- och kåravgifter samt vissa resekostnader i samband med tentamina. Bakgrunden till CSNs restriktiva hållning är de uppenbara svårigheter, som föreligger för de flesta att bedriva systematiska studier samtidigt med militärtjänstgöring. Speciellt har detta varit fallet för dem som påbörjat militärtjänstgöring och studier samtidigt. Skäl föreligger för översyn av reglerna om studiemedel under militärtjänstgöring.

Motionärerna rubricerar de studier som en värnpliktig kan ägna sig åt som fritidsstudier. Detta överensstämmer med CSNs uppfattning om vilken omfattning dessa studier normalt kan ha.

1968 års studiemedelsutredning, som bl. a. har i uppdrag att behandla frågan om studiemedel till deltidsstuderande, till vilka värnpliktiga studerande kan hänföras, väntas under sommaren lämna sitt betänkande rörande denna fråga. I avvaktan på betänkandet är CSN inte beredd att slutgiltigt ta ställning rörande fortsatta studiemedel till denna kategori. Nämnden är dock allmänt av den uppfattningen, att åtgärder i syfte att ekonomiskt möjliggöra fritidsstudier i princip faller utanför ramen för det reguljära studiesociala stödet.

Vad som ovan anförts innebär emellertid inte att CSN betraktar frågan om förbättrade studiemöjligheter för värnpliktiga som mindre väsentlig. Det är enligt nämndens mening angeläget att studiemöjligheterna för värnpliktiga förbättras. CSN vill i anslutning därtill peka på det kraftigt ökade stödet till det fria och frivilliga bildningsarbetet som riksdagen i vår beslutat om samt att medel för fritidsundervisning inom krigsmakten finns upptagna under försvarshuvudtiteln.

Betr. punkterna 2 och 3 i motionerna vill CSN nämna den interdepartementala arbetsgrupp som tillsatts för översyn av samordningen mellan värnpliktsutbildning och eftergymnasial utbildning och till vilken nämnda punkter torde kunna hänskjutas för övervägande.